

УДК 349.42

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2020.3.1>

Борденюк О.В.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільно-правових дисциплін
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0002-7346-7766

АГРАРНА РОЗПISKA ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНИХ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН

AGRICULTURAL RECEIPT AS A TOOL FOR REGULATION OF AGRICULTURAL CONTRACTUAL RELATIONS

Наукова стаття присвячена проблемам правового регулювання використання аграрних розписок. У публікації проаналізовано положення Закону України «Про аграрні розписки», а також наявні законопроекти в цій сфері. Охарактеризовано Проект «Аграрні розписки в Україні», який впроваджується IFC (International Finance Corporation) – членом Групи Світового банку.

Встановлено, що використання аграрних розписок може вирішити проблему відсутності належного фінансування аграрного сектора України, який переживає глибоку економічну кризу. Обґрунтовано думку, що аграрна розписка є угодою між сільгоспвиробником (позичальником) і кредитором (банком, постачальником чи іншим суб'єктом), згідно з якою застава є майбутній врожай. Здійснено юридичний аналіз і доведені переваги використання аграрних розписок для кредитування виробників сільськогосподарської продукції. У статті досліджено основні особливості аграрної розписки. Проаналізовано динаміку залучення фінансових ресурсів за допомогою аграрних розписок.

Встановлено, що аграрні розписки є інноваційним інструментом залучення додаткових ресурсів до виробничого процесу у сільському господарстві, які мають багато переваг в порівнянні з іншими джерелами фінансування, зокрема, швидкість оформлення (до 7 днів) та легкість застосування, наявність застави тобто майбутній урожай. Запровадження аграрних розписок стане важливим кроком на шляху формування аграрного ринку, де всі сільськогосподарські товаровиробники матимуть рівні можливості для доступу до фінансування.

Досліджено, що застосування аграрних розписок значно спрощує доступ сільгоспвиробників до кредитних ресурсів та здешевлює їх вартість, а нотаріальне посвідчення аграрної розписки та предмету застави забезпечує прозорість їх обігу й нівелює недобросовісне закладання боржником одного і того ж майбутнього врожаю декільком кредиторам.

Ключові слова: аграрна розписка, боржник, кредитор, аграрний ринок, фінансовий інструмент.

Scientific article devoted to the problem of legal regulation of the use of agricultural receipts. The provisions of the Law of Ukraine “On Agrarian receipts”, as well as existing bills in this area was analysed. The “Agricultural Receipts in Ukraine” Project, implemented by International Finance Corporation, a member of the World Bank Group, was described.

The use of agricultural receipts can solve the problem of lack of adequate funding for the agricultural sector of Ukraine, which is experiencing a deep economic crisis. The agrarian receipt is an agreement between the agricultural producer (borrower) and the creditor (bank, supplier or other subject), on which the pledge is the future harvest. The legal analysis and the advantages of using agricultural receipts for lending to agricultural producers are proved. The main features of the agrarian receipt are investigated in the article. The dynamics of attracting financial resources with the help of agricultural receipts is analyzed.

It is established that agricultural receipts are an innovative tool for attracting additional resources to the production process in agriculture, which have many advantages over other sources of funding, speed of registration (up to 7 days) and ease of use, the availability of collateral, ie future harvest. The introduction of agricultural receipts will be an important step towards the formation of an agricultural market, where all agricultural producers will have equal access to finance.

The use of agricultural receipts significantly simplifies the access of agricultural enterprises to credit resources and reduces their cost, and notarization of agricultural receipts and collateral ensures transparency of their circulation and eliminates unfair mortgage of the same future harvest to several creditors.

Key words: agricultural receipt, debtor, creditor, agricultural market, financial instrument.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена формуванням нового інституту аграрних розписок у галузі аграрного права, який потребує юридичного аналізу сутності таких

розписок та подальшого їх впливу на аграрний ринок в Україні. В умовах теперішньої економіки, яка переживає кризові періоди, значною проблемою у фінансуванні аграрної галузі є відсутність доступного

фінансування, за допомогою якого ця галузь могла б розвиватись краще і зростати на світовому ринку. Вирішенням проблеми фінансування аграрного сектору може стати такий інструмент регулювання аграрних договірних відносин, як аграрні розписки.

Мета дослідження полягає у наданні правової характеристики аграрним розпискам, юридичному аналізі їх сутності та аналізі сучасного стану цього інструменту кредитування.

Стан наукового дослідження проблеми. Аграрні розписки виступають предметом дослідження в юридичній науці. Правове регулювання використання аграрних розписок та практичний досвід їх використання висвітлено в багатьох працях таких вчених, як А.М. Ісаян, А.І. Даніловська, С.В. Мамалига, В.С. Андрієвський, Н.Г. Радченко, М. Струць, О.А. Сьомченков, О.М. Туєва та інші.

Виклад основного матеріалу. Поняття «аграрна розписка» вперше з'явилося в українському законодавстві у зв'язку з прийняттям Закону України «Про аграрні розписки» (далі – Закон) від 06.11.2012 р., який набув чинності 19.03.2013 р. Саме цим законом для аграріїв було запроваджено новий механізм залучення коштів для ведення агробізнесу – аграрні розписки.

Законодавство визначає аграрну розписку як товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах.

Закон України «Про аграрні розписки» виділяє два види аграрних розписок – товарну та фінансову. Під товарною аграрною розпискою розуміється така аграрна розписка, що встановлює безумовне зобов'язання боржника за нею здійснити поставку узгодженої сільськогосподарської продукції, якість, кількість, місце та строк поставки якої визначені аграрною розпискою (ст. 3). Своєю чергою фінансовою аграрною розпискою визнається така аграрна розписка, що встановлює безумовне зобов'язання боржника сплатити грошову суму, розмір якої визначається за погодженою боржником і кредитором формулою з урахуванням цін на сільськогосподарську продукцію у визначеній кількості та якості (ст. 5) [1].

Також слід зазначити, що аграрна розписка (незалежно від того, товарна вона чи фінансова) підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню та не може бути знеруховлена, тобто переведена у бездокументарну форму. З одного боку, нотаріальна форма аграрної розписки зміцнює впевненість учасників операції в її законності, непорушності дійсності, а з іншого – приводить до здорожчання такого механізму, адже аграрій або кредитор (залежно від того, як останні домовляться) повинні будуть заплатити 1% податку від вартості цієї розписки.

В умовах сьогодення навіть 1% часто може ставати перепоною для укладання правочину та, відповідно, зменшити привабливість використання аграрної розписки агровиробниками. Проте наразі таку вказівку законодавця можна зрозуміти, враховуючи новизну способу використання невідомого раніше цінного паперу.

Здійснюючи правову характеристику аграрних розписок, слід звернути увагу на осіб, які беруть участь у відповідних правовідносинах. Ними є боржник і кредитор, визначення яких закріплено у ст. 1 Закону. Так, боржник за аграрною розпискою – це особа, яка видає аграрну розписку для оформлення свого зобов'язання здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених в аграрній розписці умовах. Своєю чергою кредитор за аграрною розпискою – це фізична чи юридична особа, яка надає грошові кошти, послуги, поставляє товари, виконує роботи як зустрічне зобов'язання за договором, за яким боржник за аграрною розпискою видає їй аграрну розписку, наділяючи правом вимагати від нього належного виконання зобов'язань, а також фізична чи юридична особа, яка отримала права кредитора від іншого кредитора за аграрною розпискою у спосіб, не заборонений законом.

Фактично аграрна розписка є угодою між сільськогосподарським виробником (позичальником) і кредитором (банком, поставальником чи іншим суб'єктом), за якою заставою є майбутній врожай, що є важливою ознакою, яка відрізняє аграрну розписку від інших видів забезпечення виконання зобов'язань і є її безперечною перевагою серед інших можливих видів забезпечення виконання зобов'язань.

Для швидшого впровадження цього інструменту в Україні діє Проект «Аграрні розписки в Україні», який впроваджується ІFC (International Finance Corporation) – членом Групи Світового банку, в партнерстві зі Швейцарською Конфедерацією [2]. Спочатку цей Проект був пілотним та працював лише в 8 областях України, зокрема у Вінницькій, Полтавській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Хмельницькій, Черкаській та Чернігівській областях, а з 2018 р. почав діяти на всій території, крім тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях. Основною метою є покращення доступу до фінансових ресурсів для малих та середніх сільськогосподарських виробників шляхом впровадження аграрних розписок в Україні.

Доцільно звернути увагу на думку С.С. Шумської, яка, аналізуючи досвід зарубіжних країн, відзначає, що у 1994 р. у Бразилії успішно впроваджено аграрні розписки (АР) разом зі створенням сертифікату сільськогосподарської продукції. Цей інструмент дав змогу мобілізувати приватне фінансування

сільського господарства після скорочення участі уряду в цьому виді фінансування. Через десять років після їх уведення за аграрними розписками було підписано угод на суму приблизно 5 млрд дол. США на рік. Налагоджена система аграрних розписок робить сільськогосподарське фінансування більш привабливим для потенційних кредиторів і покращує доступ фермерів до об'єднаного їх фінансування з боку банків, постачальників засобів виробництва, торговців і переробників. Хоча деталі цієї системи фінансування мають бути адаптовані до конкретних потреб кожної країни, система аграрних розписок зазвичай володіє низкою ключових характеристик, що надають їй певні переваги на практиці. Основною перевагою функціонуючої системи аграрних розписок є зниження ризиків для потенційних кредиторів. Позасудові домовленості гарантують швидке виконання і дають змогу уникнути довгих та невизначених судових розглядів [3].

Аграрні розписки є інноваційним інструментом залучення додаткових ресурсів до виробничого процесу у сільському господарстві, які мають багато переваг порівняно з іншими джерелами фінансування. До переваг застосування розписок можна віднести такі: швидкість оформлення (до 7 днів) та легкість застосування; наявність застави (тобто майбутній урожай), а як наслідок: безумовність виконання аграрної розписки; обов'язкове нотаріальне посвідчення; реєстрація аграрних розписок в єдиному Реєстрі аграрних розписок; публічний доступ до єдиного Реєстру аграрних розписок; погашення розписки прив'язано до збору урожаю: в разі неврожаю або форс-мажорних обставин погашення може бути відтерміновано або замінено на інший вид сільськогосподарської продукції; полегшена процедура стягнення через виконавчу службу без залучення суду.

За оцінками експертів [4], застосування аграрних розписок значно спрощує доступ сільгосппідприємств до кредитних ресурсів та здешевлює їх вартість, а нотаріальне посвідчення аграрної розписки та предмету застави забезпечує прозорість їх обігу й нівелює недобросовісне закладання боржником одного і того ж майбутнього врожаю декільком кредиторам. Однак, попри переваги аграрних розписок над традиційними кредитними інструментами, а також їх популяризацію серед учасників кредитних відносин, застосування цього боргового інструменту не набуло масового характеру, а стало швидше одиничним явищем.

Причинами низького рівня застосування аграрних розписок експерти [4] відзначають непопулярність такого фінансового інструменту серед банківських установ через високий кредитний ризик, низьку дохідність такого виду кредитування та відсутність розробленого Національним банком України спеціального порядку роботи з аграрними розписками.

Серед чинників, які стримують залучення кредитних ресурсів, є відсутність порядку обліку та оподаткування операцій з аграрними розписками, що підвищує ризик застосування в майбутньому штрафних санкцій з боку фіскальних органів. Крім того, відсутність механізму участі експертних організацій в експертизі дотримання технології вирощування врожаю, колізії в процедурі стягнення врожаю в рахунок аграрної розписки з процедурою примусового звернення стягнення на майно боржника в загальному випадку у виконавчому провадженні демотивують боржників і кредиторів звертатися до такого виду кредитного інструменту.

Загалом аграрна розписка, попри вищеперелічені негативні моменти, є дієвим механізмом фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств, яка набуває все більшої популярності серед агровиробників та надає можливість отримання більш дешевших ресурсів порівняно з іншими інструментами залучення ресурсів. А вже станом на 18.05.2020 р. вже видано 4271 розписок на загальну суму 30.1 млрд грн [5].

Сьогодні вже здійснюються певні кроки щодо вдосконалення законодавства, яке стосується аграрних розписок. Так, народними депутатами України підготовлено Законопроект № 2805, яким пропонується вдосконалити законодавство щодо функціонування та обігу аграрних розписок. Як зазначено у пояснювальній записці, метою цього документу є вдосконалення законодавства про аграрні розписки, що дозволить підвищити простоту у користуванні, ефективність, надійність аграрних розписок, а також розширити сферу їх використання. Це, на думку народних депутатів, сприятиме покращенню доступу агровиробників до виробничих ресурсів та фінансування [6].

Вважаємо, що з часом більшість проблем, пов'язаних із використанням аграрних розписок, вирішиться, оскільки вони пов'язані із відсутністю напрацювань та практики роботи із аграрними розписками. Однак порівняно з тими можливостями, які відкриваються перед господарствами, ці мінуси є незначними.

Потрібно розуміти, що аграрні розписки не можуть вирішити всіх проблем аграрної сфери, які накопичувалися десятиліттями. Але це ще один крок до намагання сформувати прозорий, з однаковими можливостями доступу до фінансів всіх підприємств незалежно від розміру, аграрний ринок. Отже, цей інструмент кредитування в Україні вже приживається і дійсно потрібен для повноцінного розвитку аграрної сфери економіки.

Висновки. Отже, аграрні розписки є ефективними для фінансування виробників сільськогосподарської продукції, які можуть бути використані у різних видах договорів, за якими фінансується поточна діяльність аграріїв. Аграрні розписки як інструмент кредитування, з одного боку, дозволяють сторонам

на власний розсуд врегулювати порядок виконання зобов'язань за аграрними розписками, з іншого – законодавство встановлює додаткові загальні гарантії виконання зобов'язань за ними для комплексного захисту кредиторів та мінімізації ризику невиконання

зобов'язань. Звісно, є певні ризикові чинники впровадження аграрних розписок як для усіх учасників аграрного ринку, так і для виробників аграрної продукції зокрема, але вони не настільки вагомими, щоб нехтувати цим фінансовим інструментом.

Список використаних джерел:

1. Про аграрні розписки: Закон України від 6 листопада 2012 р. № 5479-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-17> (дата звернення 19.09.2020).
2. Розвиток економіки України в контексті активізації підприємницької діяльності: Колективна монографія / За ред. Н.С. Танклевської. Херсон. 197с. URL: http://www.ksau.kherson.ua/files/konferencii/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%8F_2018_%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BD_.pdf (дата звернення 20.09.2020).
3. Shumska, S. Finansovi instrumenty rozvytku: svitova praktyka ta uroky dlia Ukrainy. Financial development tools: world practice and lessons for Ukraine. Prychornomorski ekonomichni studii. *Black Sea Economic Studies*, 10, 2016, p. 242-249.
4. Kryvoshei, M. Chotyry pereshkody dlia maloho ta serednoho ahrobiznesu samostiino skorystatsia ahrarnymy rozpyskamy. Four obstacles for small and medium agribusiness to use agricultural receipts. Retrieved October 11, 2016. URL: <http://agravery.com/uk/posts/author/show?slug=cotiripereskodi-dla-malogo-ta-serednoho-agrobiznesusamostijno-skoristatsia-agrarnimi-rozpiskami> (дата звернення 20.09.2020).
5. Єдиний реєстр аграрних розписок. Аграрні розписки: офіційний веб-сайт ДП «Аграрні реєстри». URL: <http://agroregisters.com.ua/>
6. Бухгалтерські новини «Дебет-кредит». URL: <https://news.dtki.ua/state/other/60416>